הפקולטה למדעי היהדות | לשכת רב הקמפוס

דף שבועי

בס"ד

פרשת וַיֵּרָא, תשפ"ז, מספר 1690

וכי למה זה לא תצחק שרה?

יונה בר-מעוז*

בבראשית יז:טו-יז מסופר על אברהם שצוחק לשמע הבשורה על הולדת בן משרה:

וַיֹּאמֶר אֱ-לֹהִים אֶל-אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת-שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ. וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ. וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל-פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְבֶן מֵאָה שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם שָׂרָה הֲבַת תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד.

ואין כל תגובה ביקורתית על התנהגותו![1]

לעומת זאת ננזפת שרה על אותה תגובה:

וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה-בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו. וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים. וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה-לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן. וַיֹּאמֶר ה' אֶל-אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי. הֲיִפָּלֵא מֵה' דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן (בר' יח:י-יד).

לכן בצדק תרגם אונקלוס בשתי מילים שונות את הצחוק על הבשורה. אצל אברהם תרגם "וחדי" – 'ושמח', ואילו אצל שרה תרגם "וחייכת". באותו שורש תרגם גם את בראשית יט:יד:

וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר אֶל חֲתָנָיו לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִן-הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי-מַשְׁחִית ה' אֶת הָעִיר **וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו** – "וַהֲוָה כְּמְחָיֵךְ בְּעֵינֵי חַתָּנוֹהִי".[2]

מתרגום זה משתמע שזו לשון של לגלוג גם ביחס לשרה.

ואכן, בגלל הנזיפה של ה' רוב הפרשנים מוצאים פגם בהתנהגות שרה, אלא שר' יוסף בכור שור עשה עימה חסד וטען, שלא במקרה נאמרה התלונה על שרה באזני אברהם, כדי שבאופן עקיף יינזף גם הוא על צחוקו.

במאמרנו זה נראה שאין ביקורת על שרה, אבל יש נזיפה לאברהם, אך לא על צחוקו.

כדי להבין את העניין לעומקו יש לזכור, שגיבורי הסיפור רואים את המתרחש, אך אינם קוראים כיצד ניסח זאת הכתוב, ולכן יש לשים לב לשמע דברי מי צוחקים הגיבורים לפי הכתוב. אברהם זכה לשיחה ישירה מפי א-לוהים, שכביכול ירד ממכון שבתו כדי לדבר עימו, שכן בסוף השיחה ביניהם מוזכרת הפרידה במילים מתמיהות: "וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱ-לֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם" (בר' יז:כב). לעומת זאת, צחקה שרה צחוק מריר לדברי עובר אורח אדיב, שכנראה רצה לגמול למארחים בברכה על הכנסת האורחים הנדיבה שלהם.

שרה אינה תוהה מניין לאורח שאין לה ילדים, כי בניגוד לרושם שעולה מקריאה שטחית של הסיפור, שהותם של האורחים הייתה ארוכה למדי. אומנם אברהם הבטיח להם רק מים ולחם כשקרא להם לנוח תחת העץ שעל יד אוהלו, אך נתן להם בשר פר שהביא במיוחד מהעדר למענם, וגם הכנת הבשר ובישולו אורכים זמן רב למדי.[3] עד שהבשר התבשל, עמד אברהם על האורחים ושמשם, ובדרך הטבע התנהלה שיחת היכרות בין שני הצדדים. סביר להניח שמתוכה ומתוך דיבורי הנערים שסייעו

---

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובבית הספר ללימודי יסוד ביהדות. היא הייתה עובדת בכירה במפעל מקראות גדולות 'הכתר', שם עסקה בהתקנת פירושי המפרשים.

* מאמר זה נכתב ברחשי שמחה ותודה לא-לוהים על הגעתם הקרובה של שניים מצאצאיי לקבלת עול תורה ומצוות: נכדתי קשת בר מעוז, בת יוסף ושירי, תגיע לכך בחודש כסלו, ואחיה כהן, ניני, בנם של מאיר-אביעד וענב, יגיע לכך בראש חודש טבת.

1 אברהם לא חיפש ניסים ולכן אמר שהוא מסתפק בבנו ישמעאל, אך א-לוהים מבטיחו שגם שרה תלד בן, ואף מציין את שמו, כנראה בעקבות הצחוק של אברהם, ואין זה נשמע כהנצחת אי-האמון של אברהם.

2 ומאותו שורש הביטוי 'חוכא ואטלולא'.

3 לכן בינתיים נתן להם חמאה וחלב שזמינים יותר. אפילו אם אברהם הכין להם לשון בחרדל, כפי שפירשו חז"ל, דבר שאינו מצריך המתנה לפשיטת עורו של הפר לאחר שחיטתו, עדיין ארוך הוא זמן בישול הלשון עד היותה ראויה לאכילה.

לאברהם באירוח עשויה הייתה לעלות בדרך אגב בעיית העקרות של גברת הבית. לכן לא התפלאה שרה על הברכה ללידת בן שנתן לה האורח. לעומת זאת, היא נדהמה ונבוכה כשהלה קרא את מחשבותיה, ובאופן טבעי הגיבה בהכחשה.

יש לשים לב שבניגוד לקורא, אין שרה יודעת שהאורח הוא מלאך ה', אך גם הקורא יודע זאת רק אחרי ששרה צחקה, שכן הכתוב שם את השאלה על צחוק שרה בפי ה': "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה" (פס' יג). שהרי, אם המברך אינו מלאך ה' מניין לו ששרה צחקה בקרבה? לכן תגובתה של שרה לברכת האורח סבירה מאוד. יתרה מזאת, בין הברכה שנאמרה לבין תגובת שרה, נכנס פסוק שמצדיק את אי האמון של שרה: "וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים" (פס' יא). העובדות האלה לא נמסרו לפני צחוק אברהם, ולא במקרה, כי שם ה' הוא הדובר, ואין לפניו מעצור לקיום הבטחתו בכל תנאי, אבל דברי בשר ודם בעניין זה מכאיבים מאוד.

מכל מקום, העובדה שה' מגלה לאברהם ששרה צחקה דורשת הסבר; איך ייתכן שה' מדבר לשון הרע על שרה, ומגלה לאברהם דבר שלא היה יכול לדעת בשום פנים ואופן מעצמו? אין אנחנו יכולים "לסנגר על ה'" ולהניח שהוא מגלה זאת לאברהם כדי שאברהם יוכיח את שרה, מאחר שהוא עצמו "אינו יכול" לעשות זאת, שהרי אנו רואים מייד שהוא מוכיח ישירות את שרה אחרי הכחשתה, ואומר לה: "לֹא כִּי צָחָקְתְּ" (יח:טו).

מכאן שאין דברי ה' לאברהם רכילות לשמה, אלא נזיפה לאברהם על שגרם לשרה לזלזל בבשורה הא-לוהית שהוא עצמו קיבל לפני כן, תוך הדגשה חוזרת ונשנית של ההבטחה הוודאית ששרה תלד בן, ואפילו נקבע זמן התקיימותה:

וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ... וַיֹּאמֶר אֱל-הִים **אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן** וְקָרָאתָ אֶת-שְׁמוֹ יִצְחָק ... וְאֶת בְּרִיתִי אָקִים אֶת יִצְחָק **אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת** (יז:טו-כא).

אילו כבר שמעה שרה מאברהם את הבשורה על היותה יולדת לו בן, הייתה רואה בדברי עובר האורח סימן לטובה, שבא לחזק את רוחה ואת ההבטחה הא-לוהית, וכנראה הייתה צוחקת משמחה בקול רם.

עתה עלינו לשאול: מדוע לא מסר אברהם לשרה את הבשורה הטובה על הולדת בן ממנה? התשובה רמוזה בביטוי "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה" שחוזר פעמיים בסיפור אירוע המילה, כי לאחר הבשורה המודגשת על שרה שעתידה להיות אם, נאמר "וַיַּעַל אֱל-הִים מֵעַל אַבְרָהָם", ומייד –

וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת בְּשַׂר עָרְלָתָם **בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה** כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱ-לֹהִים (בר' יז:כב-כג).

ושוב מודגש הדבר:

בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְכָל אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן נֵכָר נִמְּלוּ אִתּוֹ (שם:כו-כז).

אילו היה מדובר רק במילת אברהם וישמעאל בנו, לא היה בכך קושי רב. אך כל הגברים בבעלותו של אברהם נדרשו לעבור באותו יום ניתוח חובה מכאיב, שלא שמעו עליו קודם לכן. נתאר לעצמנו כמה דברי שכנוע והרגעה היו צריכים להיאמר, וכמה הכנות ושינויים היו צריכים להיעשות בארגון משק ביתו של אברהם, כדי שתתאפשר התנהלות תקינה בו, כאשר כל הגברים יוצאים בבת אחת לחופשת מחלה, שנמשכת לפחות שלושה ימים![4]

על כן סביר מאוד להניח שאברהם לא הספיק לספר לשרה על ההבטחה האלוהית, ואולי ההבטחה הזאת אפילו נדחקה לשולי זיכרונו בזמן המאתגר הזה.

אומנם, לא נאמר במפורש שעוברי האורח באו סמוך לאירוע המילה, אך יש רמז לשוני שמחייב אותנו להניח זאת: אף שסיפור בואם מסופר בפרשיה חדשה,[5] איננו יכולים להבינו בלי להסתכל בפרשיה שקדמה לה, שכן הסיפור פותח במילים "וַיֵּרָא **אֵלָיו** ה' בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא" (יח:א), ואין אנו יכולים לדעת מי הוא אותו **אֵלָיו** אם לא נקרא את סיפור המילה ההמונית.[6]

ועדיין עלינו להסביר כיצד הייתה שרה יכולה להבין את שינוי שמה בפי עובר האורח, אם אברהם עדיין לא מסר לה את תוכן שיחתו עם ה'. עובר האורח מכנה אותה פעמיים "שרה" ולא "שרי", והרי שינוי זה נאמר לאברהם סמוך לברית המילה.

תשובתנו מבוססת על ניסיון חיים שכיח. שרה מניחה שהאורח שמע את שמה אך לא קלט את היו"ד הסופית, כי השמות דומים מאד בצלילם. וכיוון שהיא לא שמעה שא-לוהים שינה את שמה, ייתכן מאוד שאפילו היא עצמה לא הבחינה בשינוי הקל שנעשה בשמה בפי האורח, שהרי היא שמעה את דבריו כשהיא בפנים האוהל בשעה שהוא דיבר עם אברהם בחוץ מתחת לעץ.

---

4 כפי שראינו במילת אנשי שכם: "וַיִּמֹּלוּ כָּל-זָכָר כָּל-יֹצְאֵי שַׁעַר עִיר. **וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים** וַיִּקְחוּ שְׁנֵי-בְנֵי-יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל-הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל-זָכָר" (בר' לד:כד-כה).

5 אין הכוונה דווקא להתחלת פרשת 'וירא' לפי הקריאה השבועית, אלא לתחילת פרשיה, קטע שחז"ל הגדירו כפרשה פתוחה או סתומה.

6 זה הבסיס לפרשנות חז"ל שה' נראה לאברהם ביום השלישי למילה, בהיותו עדיין כואב ממנה, כי אילו היה זה אירוע צמוד מאוד לברית המילה לא היה מקום לפתוח פרשיה חדשה. כמו כן, במילה 'אליו' נרמז שיש קשר בין שני האירועים.

"המכסה אני מאברהם" – מדוע הודיע הקב"ה לאברהם מראש על דינה של סדום?

יונתן מוניץ

לפני פתיחת המשא ומתן בין הקב"ה לאברהם על גורלה של סדום, פנה הקב"ה לאברהם וגילה לו את העלול לקרות לה. בהמשך מופיע מה שנראה, לכאורה, כנימוק להחלטה לשתף את אברהם בעניין:

> וַה' אָמַר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה. וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא ה' עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו (בר' יח:יז-יט).

פירושים שונים הובאו להסבר הנמקה זו. מדרש תנחומא מסביר שהסיבה שהקב"ה נמלך באברהם הייתה, שהערים העתידות להיחרב הן חלק מהארץ המובטחת לו:[1]

> אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר לֵוִי: מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ פַּרְדֵּס, עָמַד וּנְתָנוֹ לְאוֹהֲבוֹ בְּמַתָּנָה. לְאַחַר יָמִים הֵצִרַּךְ הַמֶּלֶךְ לָקוֹץ מִתּוֹכוֹ חָמֵשׁ קוֹרוֹת. אָמַר הַמֶּלֶךְ: אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מְשֻׁלִּי וְנָתַתִּי אוֹתוֹ בְּמַתָּנָה לְאוֹהֲבִי, אֵינוֹ דִין שֶׁאֶקַּצֵּץ מִמֶּנּוּ כְּלוּם עַד שֶׁאִמְלֹךְ בְּאוֹהֲבִי? אַף כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כֵּיוָן שֶׁעָלָה אַבְרָהָם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אָמַר לוֹ "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה, כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה" (בר' יג:יד-טו). לְפִיכָךְ כְּשֶׁבִּקֵּשׁ לְהַחֲרִיב חֲמֵשֶׁת הַכְּרַכִּים הָאֵלּוּ, אָמַר: אֵינִי מַחֲרִיבָן חוּץ מִדַּעְתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. (תנחומא בראשית, וירא ה).

בהמשך המדרש מובאת דעה אחרת, ועל פיה רצה הקב"ה שאברהם יילמד זכות על סדום:[2]

> אָמַר רַבִּי פִּינְחָס הַכֹּהֵן בַּר חָמָא, אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ לְחַיֵּב כָּל בְּרִיָּה... וּבַמֶּה חָפֵץ? לְהַצְדִּיק בְּרִיּוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ" (יש' מב:כא). תֵּדַע לְךָ, שֶׁבִּזְמַן שֶׁהַבְּרִיּוֹת חוֹטְאִין וּמַכְעִיסִין לְפָנָיו וְהוּא כּוֹעֵס עֲלֵיהֶן, מַה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה? חוֹזֵר וּמְבַקֵּשׁ לָהֶן סַנֵּגוֹר שֶׁיְּלַמֵּד עֲלֵיהֶן זְכוּת וְנוֹתֵן שְׂבִיל לִפְנֵי הַסַּנֵּגוֹר. ... וְכֵן כְּשֶׁחָטְאוּ הַסְּדוֹמִיִּים גִּלָּה לְאַבְרָהָם לְלַמֵּד עֲלֵיהֶן זְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: וַה' אָמַר הַמְכַסֶּה אֲנִי, מִיַּד הִתְחִיל אַבְרָהָם לְלַמֵּד עֲלֵיהֶן סַנֵּגוֹרְיָא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע. (שם, וירא ח).

ר' יוסף בכור שור (בפירושו לפסוקים יז-יט) מציע תשובה כללית יותר לשאלתנו:

> כך דרכו של הקדוש ברוך הוא: לגלות לעבדיו מה שהוא עושה, כדכתיב: "כִּי לֹא יַעֲשֶׂה ה' א-להים דָּבָר כִּי אִם גָּלָה סוֹדוֹ אֶל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים" (עמ' ג:ז). ואברהם, עבדי ואוהבי, ראוי שאגלה לו סודי.

רמב"ן (בפירושו לפסוק יח) מפרש שהקב"ה ביקש להגן על כבודו העתידי של אברהם:

> כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם; אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום, ויהיה זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה, לכן לא אכסה ממנו, כי יאמרו הדורות הבאים: איך כסה ממנו, או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו החונים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל?

רד"ק (בפירושו לפסוק יט), לאחר שהביא נימוק כללי (הדומה לדברי בכור שור), מוסיף הסבר נוסף. על פיו, מטרתו של הקב"ה הייתה ללמד על שכר ועונש. הקב"ה הודיע מראש לאברהם על הפיכת סדום, כדי שיהיה ברור שההפיכה אינה אירוע טבעי מקרי, אלא עונש מכוון מאת ה'.

בשולי פירושים אלה, אבקש להציע כיוון נוסף שנוגע אף הוא לענייני שכר ועונש, אבל מזווית שונה. ניתן לומר, שהקב"ה הודיע לאברהם על הפורענות שעלולה לבוא על סדום, בגלל שאברהם היה שותף פעיל, גם אם שלא מדעתו, במצבה הנוכחי של סדום – מצב הגורר את הדין הקשה העומד לפגוע בה.

מלחמת המלכים

תחילתו של פרק י"ד בספר בראשית מציגה בפנינו סיפור היסטורי על חמשת המלכים המקומיים ששועבדו על ידי מלכי הצפון ומרדו בהם, ולאחר מכן יש תיאור של מסע העונשין של ארבעת מלכי הצפון. אבל אם נעיין בפסוקים, אפשר לראות אותם לא רק כתיאור היסטורי ניטרלי, אלא כתיאור של מהלך של שכר ועונש המוכר לנו היטב מימי הבית הראשון.

---

* יונתן מוניץ, מורה בישיבת אורות יהודה, אפרת.

1 ובדרך דומה פרשו גם רש"י, רשב"ם ובכור שור על אתר. רש"י גם מוסיף שהיות שאברהם הוא אב המון גויים, לא ראוי לפגוע בבניו בלי להודיעו מראש.

2 כך גם מפרש רלב"ג על אתר.

בתולדותיהן של ממלכות ישראל ויהודה מופיע כמה פעמים דגם שבו תושבי הארץ חוטאים, ובעקבות כך הקב"ה מביא עליהם את עולה של אימפריה מצפון. בתחילה העול בה לידי ביטוי בשעבוד ומס, אבל לאחר תקופה מסוימת בני ישראל מורדים, ובעקבות כך נענשים במסעות צבאיים, שבשלב הראשון מביאים עליהם גלות חלקית ובסופו של דבר הסתיים האירוע בחורבן מוחלט.

אם נחזור לפרשת סדום, הרי כבר בפרק י"ג, כאשר נפרד לוט מאברהם ובחר ללכת לכיכר הירדן, נכתב: "וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לה' מְאֹד" (בר' יג:ט-יב). ניתן לראות את המסופר בהמשך כעונש שמביא הקב"ה על החוטאים – תחילה שיעבוד ואז מרידה, שבעקבותיה בא מסע עונשין:

שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ. וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ... וַיִּצְא מֶלֶךְ סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבוֹיִם וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים... וַיִּקְחוּ אֶת כָּל רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת כָּל אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ.

על פי מה שכתוב בהמשך, שאברהם השיב "גַּם אֶת הַנְּשִׁים וְאֶת הָעָם" (בר' יד:טז), ניתן להבין שהמסע הצבאי הסתיים בהגליה של רוב תושבי סדום.

אם כנים דברינו, והמלחמה אכן הייתה פורענות ראויה מהשמיים לחוטאים, נראה שמעורבותו של אברהם, שאמנם נבעה מרצונו להציל את לוט, הביאה בסופו של דבר לשחרור אנשי העיר ולהחזרת העיר ומלכה למעמדם הקודם, ולשיבוש התוכנית הא-לוהית להענשת סדום.

הן בפרשות הברכות והקללות שבתורה, והן בספרי הנביאים בתיאור חורבן ישראל ויהודה, אנחנו פוגשים מהלך ברור של פורענות מתגלגלת ומחריפה, כאשר כל שלב ניתן לתיקון לפני השלב החמור יותר הבא. ייתכן שהליכתם של אנשי סדום לגלות בפרשת לך-לך הייתה חוסכת את הפורענות החריפה בהרבה שהגיעה בפרשתנו – השמדת העיר על כל אנשיה ורכושה. קריאה כזו מטילה על אברהם אחריות עקיפה מסוימת למצבה של סדום כפי שמתואר בפרשתנו, וממילא היא יכולה להסביר גם את הרצון לערב אותו בדיון על סופה של העיר.

ניתן למצוא נימה של ביקורת על התנהלותו של אברהם גם בדברי חז"ל, וטענה שלא היה צריך להשיב את כל אנשי סדום למלך סדום לאחר המלחמה:

מִפְּנֵי מָה נֶעֱנַשׁ אַבְרָהָם אָבִינוּ וְנִשְׁתַּעְבְּדוּ בָּנָיו לְמִצְרַיִם מָאתַיִם וְעֶשֶׂר שָׁנִים... רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: שֶׁהִפְרִישׁ בְּנֵי אָדָם מִלְּהִכָּנֵס תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח לָךְ" (נדרים לב ע"א).

רש"י: "תן לי הנפש והרכוש קח לך – ולא היה לו לעשות כן שהיה לו לגיירם".

כפי שאנו רואים בפרשתנו, אנשי סדום לא למדו את הלקח ולא תיקנו את דרכם. כך שכמה שנים לאחר מכן, כאשר יידרש הקב"ה לדון את סדום שוב, העונש שיוטל עליהם יהיה חמור וקשה יותר.

"לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט"

פעולותיו של אברהם במלחמת המלכים ולאחריה מלמדות על מידת החסד שטבועה בו. אברהם שיצא להציל את לוט, הצדיק בסדום, הציל בזכותו את כל העיר מגלות. מידת החסד הגדולה של אברהם הובילה אותו לנסות להציל את אנשי סדום בזכות הצדיקים שבה גם בפרשת וירא, אל מול רצון הקב"ה להשמיד את העיר. על פי פירושנו זה, אפשר לראות את עיקר ההנמקה לפנייתו של הקב"ה לאברהם בעניין סדום במילה "משפט": "לַעֲשׂוֹת צְדָקָה **וּמִשְׁפָּט**". אברהם איש החסד ניסה להציל את סדום, אלא שהקב"ה ביקש ללמדו שנדרש איזון בין מידת החסד לבין הצורך להיפרע מהרשעים: "כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' **לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט**" (בר' יח:יט).

לעיתים, הצדק דורש עשיית משפט – הקב"ה משרטט כאן לאברהם (ולדורות שיבואו אחריו) קו מנחה, לפיו יש למצוא איזון בין החסד לבין המשפט והדין. לעיתים אין ברירה, עשיית הצדק דורשת שהמשפט יגבר, ומידת הדין נמתחת ומכלה את הרשעה (כפי שקרה בסדום).[3] ולעיתים, דווקא השימוש המופרז במידת החסד עלול להביא בסופו של דבר לצורך בדין קשה יותר ובפורענות חמורה יותר.

מידת החסד אינה יכולה לעמוד לבדה – מפני תיקון העולם.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של
אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
http://www1.biu.ac.il/parasha2
כתובת דוא"ל של הדף:dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

3 ראוי להדגיש שכפי שאברהם הציל את לוט במלחמת המלכים, גם הקב"ה דאג להציל את הצדיק ולחלצו מהפורענות, אבל לא במחיר של אי עשיית דין ברשעים.